

## **РОЛЬ НАРОДОЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

*У статті йдеться про важливість вивчення народознавства у створенні світоглядних уявлень та наукової картини світу молодших школярів. Описані принципи та засоби організації народознавчої діяльності, які сприяють формуванню уміння бачити світ цілісно, мати уявлення про ознаки та закономірності його розвитку.*

*The article is about the importance of learning of ethnology in order to create world imagination and scientific picture of the world of junior schoolchildren. The article reveals the principles and the means of organization of ethnological activity which help to form the ability to see the world in its integrity, to have imagination about the signs and the appropriatenesses of its development.*

Демократична Україна зацікавлена сьогодні у підготовці до активного життя свідомих, високоосвічених, морально стійких та духовно багатих громадян. У зв'язку з цим, сучасне суспільство ставить перед системою освіти низку завдань, серед яких є актуальним формування наукового світогляду, наукової картини світу школярів. Роботу над розв'язанням цієї нагальної проблеми слід розпочинати з дитинства, коли формуються перші світоглядні уявлення малюків, адже школа озброює особистість основами знань про навколишній світ, про місце людини в ньому. Однак, така робота буде неповною без пізнання культури свого народу, його традицій, обрядів, звичаїв. Відтак, великого значення набувають питання формування світоглядних уявлень молодших школярів засобами народознавства, народної педагогіки.

Починаючи з витоків педагогічної спадщини українського народу, питання стародавньої української народної культури були висвітлені у працях М. Грушевського, М. Костомарова, О. Потебні. Ці видатні історики та діячі культури дослідили філософські основи народної педагогіки й утвердили за нею значення цінного джерела для вивчення народних морально-етичних поглядів. На необхідності вивчення і творчого застосування народно-педагогічних поглядів у формуванні картини світу наголошується у публікаціях В. Кузьменка, О. Любара, Н. Пустовіт, Ю. Руденка. Важливе значення для розуміння суті народних екологічних традицій, історичних умов їх виникнення, закономірностей становлення і функціонування, мають філософські праці Н. Денисюк, В. Плахова. Питання теорії і практики виховання дітей на ідеях народності розглядали у своїх дослідженнях Г. Ващенко, Т. Дем'янюк, П. Ігнатенко, С. Русова, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Скуратівський, В. Сухомлинський та інші. Спільною для науковців є думка про те, що формування особистості засобами народознавства включає пізнання та розуміння своєї Батьківщини, з її історією, культурою, традиціями та обрядами. Вони є складовими не тільки світоглядних уявлень, а й національного світогляду, і формують ставлення до свого народу, до представників інших націй і народів.

Мета статті: визначити роль народознавства у формуванні світоглядних уявлень молодших школярів, їх наукової картини світу.

Дослідники П. Ігнатенко і Ю. Руденко розглядають народознавство як "систему фундаментальних знань про конкретний народ, про особливості побуту і трудової діяльності, національний характер, психологію, світогляд, історично-культурний досвід, у тому числі й здобутки в галузі навчання і виховання, про свій родовід, спосіб життя й виховання у сім'ях, про отчий край і все пов'язане з ним" [1: 4]. Не заперечуючи попереднього твердження, Г. Дмитренко і М. Дмитренко визначають народознавство як науку про націю, людину в її зв'язках із природою, мовою, історією, побутом, обрядами та звичаями, усною творчістю [2]. Обидва визначення дають змогу зробити висновок про вплив народознавства на формування

світоглядних уявлень учнів, зокрема молодших школярів. Отже, знайомлячи дітей з історією, культурою, побутом і традиціями власного народу, можливо сформуванню адекватні уявлення про взаємозв'язок людини, природи і суспільства.

Ми погоджуємось з думкою Т. Дем'янюк про те, що формування особистості засобами народознавства – це складний, багатогранний процес, що вимагає високої організації педагогічної праці та активно-творчої діяльності учнів, чіткості та цілеспрямованості в роботі, вміння зосередитися на головному [3]. Виконання цих вимог, на наш погляд, дозволяє ефективно працювати над створенням картини світу молодших школярів, їх уявлень про навколишній світ.

Важливою для нашого дослідження є думка В. Кузьменка про те, що наукова картина світу дитини – це багатовимірний і складний процес розвитку її світобачення та взаємодії з оточуючим середовищем. Науковець зазначає, що вона виникає в учня внаслідок усвідомлення, впорядкування, узагальнення ним отриманих знань, інформації щодо світосприйняття, світорозуміння та світовідчуття [4]. У зв'язку з цим надзвичайно корисними для нашої розвідки виявились і наукові праці М. Стельмаховича. Висвітлюючи суть української народної педагогіки, автор виокремлює поняття “народна дидактика”, провідними завданнями якої визначає “формування у дітей правильних уявлень про явища навколишнього життя, розвиток пізнавальних психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, мислення, мовлення), розвиток допитливості, кмітливості і розумових здібностей, інтелектуальних умінь і навичок” [5: 167]. Проаналізувавши зазначене, можемо констатувати, що застосування народознавчого матеріалу у навчально-виховному процесі початкової школи з метою формування у молодших школярів світоглядних уявлень та наукової картини світу є надзвичайно важливим.

Щоб процес використання народознавства у роботі школи був ефективним, він має бути побудований з урахуванням системи принципів, методів, прийомів і форм роботи з учнями. У зв'язку з цим вважаємо необхідним звернути увагу на принципи педагогіки народознавства. Серед багатьох з них, важливими для дослідження проблеми формування світоглядних уявлень молодших школярів, є на нашу думку, врахування принципів природовідповідності, народності, самодіяльності та реалізація народознавчого, людинознавчого і особистісного підходів [1].

Реалізація принципу природовідповідності потребує врахування цілісної природи дитини, особливостей її розвитку (як фізіологічних, психічних, вікових, так і національних, статевих), що сприяє гармонійному повноцінному розвитку кожної особистості. Відродження принципу народності дає змогу спрямувати увагу школярів на історичне і культурне минуле та сучасне власного народу, що спонукає до розвитку світогляду і духовності кожного школяра. Реалізація принципу самодіяльності полягає у гуманному, демократичному регулюванні учнівської діяльності, створенні для цього відповідних психолого-педагогічних умов. Дотримання цього принципу забезпечує розкриття природних задатків, нахилів кожної особистості, що є необхідною умовою успішного набуття умінь самонавчання, самоосвіти, самовиховання, а, відтак, і створення цілісної наукової картини світу у кожній дитини. Забезпечуючи глибоке засвоєння учнями знань про історичний і культурний розвиток рідного народу, народознавчий підхід дозволяє створити умови для формування умінь аналізувати, систематизувати та узагальнювати інформацію, поширюючи картину світу. А підводити учнів до самостійних висновків про роль людини у всесвіті, в історії, в житті інших людей дозволяє людинознавчий підхід. Завдяки його реалізації учні краще розуміють багатогранний внутрішній світ кожної людини, закономірності й особливості її поведінки, що дозволяє створювати адекватні уявлення про навколишній світ, закони існування в ньому. Особистісний підхід створює умови для комплексного впливу на школяра, для рівня сформованості якостей його характеру, компонентів світогляду. Все це забезпечує використання у навчально-виховному процесі кращих зразків народної творчості, цікавих традицій, обрядів, історичних подій.

Залучаючи учнів до народознавства, до таких його складових як краєзнавство і етнографія, народна педагогіка і родинна етнопедагогіка, рідна мова, історія і національні символи, ми розв'язуємо низку педагогічних завдань, серед яких важливе місце посідає формування світоглядних уявлень молодших школярів та їх картини світу. Вирішення цих питань, на нашу думку, не можливе без системи знань про український народ, особливості його трудової діяльності, побуту, харчування, без знання народного одягу, календаря і народної медицини. Знання звичаїв, сімейних та родових обрядів, вірувань і народної моралі допоможе школярам краще зрозуміти не тільки свій народ, а і самих себе.

Одним із найважливіших засобів формування світоглядних уявлень школярів у народознавстві дослідники вважають рідну мову. Ми погоджуємось з думкою науковців П. Ігнатенка і Ю. Руденка про те, що рідна мова – це “вияв національного буття народу, універсальна скарбниця духовних надбань і основний засіб передачі їх із покоління в покоління; це самотній спосіб мислення, пізнання дійсності й формування внутрішнього світу людини (національної психології, характеру, світогляду)” [1: 9]. З цього приводу К. Ушинський зазначав: “Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що сполучає віджилі, сучасні й майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле” [6: 123].

Складовою частиною народознавства є усна народна творчість, зокрема фольклор з його жанрами: казками, народними піснями, прислів'ями, приказками, скоромовками, іграми, лічилками, побажаннями і замовляннями. Це багатий матеріал для збагачення картини світу дітей, формування у них уявлень про світ, у якому вони живуть. Вважаємо фольклор найдоступнішим і найефективнішим засобом формування світоглядних уявлень у молодшому шкільному віці. Народна творчість не тільки спонукає до активної пізнавальної, самостійної пошукової діяльності учнів, вона надихає дітей на творчі справи, продовження творчих традицій народу.

Не менш важливими компонентами педагогіки народознавства вважаємо також народні традиції, історію, міфологію, символіку тощо. На нашу думку, вони мають не тільки пізнавальне й виховне значення, а є ще й джерелом розвитку творчої уяви, образного мислення школярів, формування у них умінь бачити багатогранний світ у його різноманітності, мінливості, розуміти взаємозв'язки, закономірності його розвитку.

Прагнучи цілісно і системно подати зміст народознавства, сформувавши в процесі вивчення матеріалу систему світоглядних уявлень, учителі початкових класів використовують програми з народознавства різних авторів. Народознавча складова є обов'язковою у програмі навчального курсу “Я і Україна” (автори Н. Бібік, Т. Байбара, Н. Коваль) та у програмі інтегрованого курсу “Я і Україна. Довкілля” (автори В. Ільченко, К. Гуз). Обидва курси передбачають формування у процесі навчання уявлення та поняття про цілісність світу (цілісності знань про довкілля) та створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння історичних та національно-культурних традицій українського народу [7].

Учителями початкових класів використовуються також авторські програми для учнів 1-4 класів з народознавства (автор З. Сергійчук) [3] та з українознавства (автори П. Кононенко, Т. Присяжна) [8]. Спільним для обох програм є те, що одним з головних завдань курсів визначається оволодіння цілісними знаннями про Україну та світове українство, а основою кожної програми є спрямування на самопізнання та самотворення, що є важливими компонентами поняття “світоглядні уявлення” [9]. Т. Присяжна наголошує, що зміст її програми висвітлює та обґрунтовує сучасну концепцію українознавства як “цілісну, інтегровану систему знань і навчальну дисципліну, кожний тематичний блок якої несе інформативний і потужний виховний компонент; матеріал програми передбачає вплив на становлення кожного школяра як творця себе, своєї родини, держави, світу та інтегрує й підсилює знання з інших шкільних предметів, допомагає учням узагальнити знання з різних галузей і сфер життя” [8: 3]. Важливо зазначити, що матеріал програми структуровано за концентричним принципом у певній системі та цілісності, з поступовим ускладненням

відповідно до вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку. Такий підхід, безперечно, є важливим для формування світоглядних уявлень молодших школярів та їх наукової картини світу.

Зміст народознавства, поданий учням професійно, цікаво, грамотно, обов'язково викликає у них моральні, емоціональні та естетичні почуття. У зв'язку з цим П. Щербань наголошує, що до інтелектуальних почуттів, які лежать в основі формування світоглядних уявлень, належать переживання людини, які виникають і виявляються в її розумовій, пізнавальній діяльності: любов до знань, почуття нового, здивування, сумніву, впевненості, прекрасного, які породжуються явищами природи тощо. Засобами народознавства педагог повинен не тільки пробуджувати в учнів ці почуття, а й виховувати їх [10]. Відтак, стає зрозумілою необхідність впливу на емоції й почуття учнів початкових класів засобами народознавчого матеріалу з метою розширення кругозору молодших школярів, розвитку їх пізнавальних процесів, виховання кращих моральних якостей та формування у них світоглядних уявлень.

Узагальнюючи зазначене, можемо зробити висновок про важливість використання народознавства у навчально-виховному процесі початкової школи з метою формування у молодших школярів світоглядних уявлень та наукової картини світу. Організація народознавчої роботи з урахуванням принципів природовідповідності, народності, самодіяльності та реалізація народознавчого, людинознавчого і особистісного підходів сприятиме інтелектуальному розвитку молодших школярів, формуванню у них системи знань про культурно-історичний шлях українського народу та світоглядних уявлень учнів. Безперечно, тема вимагає подальшого дослідження. Зважаючи на це, додаткового розгляду потребують питання організації позакласної та позашкільної роботи з питань народознавства та українознавства, заохочення дітей до самостійної пошукової роботи в цих напрямках, оптимізації пізнавальної та творчої спрямованості на уроках в початковій школі.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Ігнатенко П.Р., Руденко Ю.Д. Народознавство у школі. – К.: Т-во “Знання” УРСР, 1990. – 48 с. – (Сер. 7 “Педагогічна”, № 13).
2. Уроки народознавства: Посібник / Упоряд. М.К. Дмитренко, Г.К. Дмитренко. – К.: Ред. часопису “Народознавство”, 1995. – 224 с. – Бібліогр. в кінці ст.
3. Дем'янюк Т.Д. ДЗО Народознавство в школі: досвід, проблеми, пошуки. – К.: Інформ.-вид. центр “Київ”, 1993. – 80 с.
4. Кузьменко В.В. Формування наукової картини світу учнів: від витоків до сьогодення: Монографія. – Херсон: РІПО, 2007. – 600с.
5. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.
6. Ушинський К.Д. Рідне слово // Вибр. пед. твори: В 2 т. – К., 1983. – Т.І. – С. 123.
7. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. К.: “Початкова школа”. – 2006. – 432 с.
8. Присяжна Т.М. Методичні рекомендації щодо викладання курсу “Українознавство” у 1-4 класах загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: НДІУ, 2008. – 11 с.
9. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник для студентів вищих учбових закладів // В.Г. Нестеренко. – К.: Абрис, 1995. – 336 с., 82.
10. Щербань П.М. Педагогіка почуттів. – К.: Видавництво т-ва “Знання” України, 1992. – 48 с. (Сер. 7, Світоч; № 1)